

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕТИКЕТНИХ МОВНИХ ФОРМУЛ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВЕРТАНЬ

У статті проаналізовано актуалізацію етикетних мовних формул на позначення звертань у сучасній українській літературній мові. Особливу увагу приділено звертанням, що були вилучені з активного фонду за радянського часу. Подано короткий огляд звертань, більшість з яких постали на теренах західноукраїнської мовно-літературної практики. Матеріалом для дослідження були прозові твори Ю. Андруховича.

In the article the actualization of Ukrainian terms of courtesy has been analyzed. The big attention is paid to the vocatives that were in the passive vocabulary of the the Soviet Union period. The review of vocatives was introduces. Most of the vocatives were generated by West Ukrainian linguistic and literary practice. The material of the research is a prose by Yuriy Andrukhovich.

Актуалізація лексики української мови, що бере свій початок приблизно з 90-х років ХХ ст., позначилася на всіх без винятку лексико-семантичних групах, зокрема на етикетних мовних формулах. Мовний етикет як складова міжособистісного спілкування є важливим об'єктом наукових студій у сучасній лінгвістиці, оскільки характер комунікації ґрунтується на соціальному й гендерному статусі мовців, але передусім етикет кожного народу – явище національне. У цьому аспекті актуальним вважаємо питання про повернення до центру мовної системи етикетних формул, які довгий час перебували на її периферії.

У сучасному мовознавстві етикетні формули ввічливості досліджують вітчизняні лінгвісти (С. Богдан [4], Я. Радевич-Винницький [20], М. Білоус [3], М. Скаб [22], Н. Плющ [16], О. Мацько [13], Е. Ветрова [5], Г. Татаревич [24] та ін.) і зарубіжні (Н. Формановська [25], А. Акішина [1], Н. Белунова [2], Л. Крисін [9] та ін.).

Сучасні лінгвісти вивчають формули мовного етикету переважно в психолінгвістичному аспекті (С. Богдан [4], Я. Радевич-Винницький [20], М. Білоус [3], М. Скаб [22], Н. Плющ [16], О. Мацько [13], Г. Татаревич [24] та ін.), оскільки сукупність цих одиниць зумовлює систему мовного етикету кожної нації. Але попри значну кількість досліджень етикетних формул, біль-

шість дослідників оминають своєю увагою їхню актуалізацію.

Чільне місце у визначенні характеру комунікації посідає звертання. Серед мовознавців, які досліджували ці етикетні одиниці, насамперед треба назвати О. Пономарева [19], В. Сімовича [21], В. Кононенко [8], М. Білоус [3], С. Богдан [4], О. Миронюк [14], Р. Возну [6], Н. Поліщук [18], Е. Ветрову [5].

У цій розвідці розглядаємо актуалізацію етикетних формул на позначення звертання на матеріалі романів Юрія Андруховича "Таємниця", "Перверзія", "Московіада", "Рекреації" з таких причин: 1) для дослідження було обрано сучасні прозові тексти, оскільки саме наприкінці ХХ ст. після тривалої перерви розпочалася міграція питомих українських лексем і давно засвоєних запозичень з периферії до центру лексичної системи; 2) за мовної політики радянської доби більшість слів і словосполучень, які підлягали вилученню з активного словника літературної мови, становили одиниці західноукраїнського мовно-літературного варіанта. Водночас Юрій Андрухович є представником літературного угруповання Станіславський феномен. Назва *Станіславський феномен* виникла через територіальне об'єднання авторів. Літературознавці також послуговуються термінами *галицька школа* (В. Даниленко) [10, 41], *галицько-станіславська* (Н. Білоцерківець),

львівсько-івано-франківська (Л. Демська) [17, 37-38].

За мовної політики 30-х – 80-х рр. ХХ ст. значна кількість лексем була усунена на периферію через їхню невідповідність графічному чи фонетичному оформленню аналогічних слів у російській мові. Тогочасні словники фіксують ці одиниці з ремарками *обласне, західноукраїнське, діалектне, застаріле, архаїчне, рідко*.

Формування західноукраїнського мовно-літературного варіанта було обумовлене переважно екстралінгвальними чинниками. На думку О. Муромцевої “специфікою історичного становища України в аналізований період [кінець ХІХ – початок ХХ ст.] пояснюється існування двомовності, викликане наявністю державних мов – російської, німецької, угорської – і так званих краєвих мов – польської, румунської, підтримане також і територіальним розташуванням” [15, 61]. Таким чином, поповнення лексичного складу відбувалося не тільки за рахунок власних новотворів, а й через запозичення з інших мов. При цьому російська мова була посередником запозичень із західноєвропейських мов для Східної України, а польська – для Західної. “Існування української літературної мови в умовах тісних контактів з російською мовою в складі Російської імперії, з польською, німецькою, угорською мовами в складі Австро-Угорської монархії спричинило певні відмінності в оформленні західноєвропейських запозичень, що стало однією з рис, що розрізняли східноукраїнську і західноукраїнську мовну практику” [15, 82].

Щодо запозичень з польської Ю. Шевельов також зазначає: “Якщо “великоукраїнська” орієнтація мовців Західної України була більш теоретична, ніж практична, то впливи польської мови виявилися дуже таки дійсними. Виглядає, що вистачало простих фонетичних заміни, щоб запозичення з неї були сприйнятливими. Миська мова рясніла кальками з польської, починаючи з форм суспільного етикету, таких як звернення й привітання, і кінчаючи технічними поняттями. Сюди належать такі формули звернення як *пане-добродію* (польське *panie dobrodzieju*) і таке титулування правника, як *пане меценасе* (польське *panie mecenasie*) та ін. [26, 81].

За спостереженнями М. Білоус, з польської також запозичено вислів *вибачте (вибач)*, “де воно первісне означало “побачити, роздивитися, розпізнати”. А також “у західних областях України поширені вибачальні вислови *перепрошую, за перепрошенням*, котрі є кальками з польських *piępraszam* і *za piępraszaniem*” [3, 36-38].

Максимальне зближення східноукраїнського й західноукраїнського мовно-літературних варіантів відбувалося, на думку Ю. Шевельова, в період 1906-1920 рр. Скасування заборон на українське слово в 1905 р., відновлення літературної діяльності на Наддніпрянській Україні,

повернення деяких письменників, журналістів і політичних діячів з Галичини “відкривають широкий шлях потужним впливам засвоєного перед цим у Галичині на літературну мову центральних і східних областей” [27, 16].

За часів Радянського Союзу тему західноукраїнського мовно-літературного варіанта дослідники найчастіше оминали своєю увагою. Тогочасна мовна політика передбачала якнайбільше уподібнення української мови до російської на всіх її рівнях. “Сплановане владою втручання в лексичний склад і внутрішню структуру української мови, спрямовування її в бік максимального зближення з російською мало на меті перервати досягнуту в 20-х рр. цілісність української літературної мови, вилучити ті елементи, що ввійшли до неї із західноукраїнських діалектів і з галицько-буковинської літературної мови другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” [11, 11].

Мовна політика 30-х – 80-х рр. ХХ ст. призвела до того, що навіть ті слова, які не заборонялися жодними декретами, не вживалися мовцями через їхню неактуальність. Це насамперед стосується етикетних мовних формул на кшталт “*Уклінно прошу! Моє шанування! Кланяюсь низенько! Якщо Ваша ласка! Даруйте на слові! Щиро перепрошую!*”, а також “вітань і побажань з конфесійною конотацією: *Слава Ісусу Христу! Навіки слава! Бог на поміч! Боже помози! Ідіть з Богом! Дай Боже! З Богом!*” [12, 16].

Гострої критики зазнали усі лексикографічні джерела, в яких бодай якось простежувалась самобутність лексичного складу української мови. Натомість були створені словники, де пріоритетними були лексеми, співзвучні з російськими. Так, процес пасивізації лексики засвідчило таке унікальне лексикографічне видання того часу, як 11-томний словник української мови. Наприклад, *добродій* “заст. 1. Дорослий чоловік, перев. з привілейованих шарів суспільства. 2. розм. Те саме, що добродійник. 3. ірон. Про лиху, ненависну, небезпечну людину”; *добродійка* “заст., розм. Жін. до добродій...”; *пан* “1. Поміщик у старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії. // перен., ірон., зневажл. Людина, яка виділяється розбещеною поведінкою, нетрудовими звичками, надто витонченими манерами і т. ін. 2. Той, хто займав привілейоване становище в дореволюційному суспільстві, належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції. // Той, хто має владу над іншими; володар, хазяїн” [23, 41]. Як бачимо, про етикетні формули звертання у словникових статтях не йдеться.

У Реєстрі репресованих слів, укладеному О. Демською-Кульчицькою за матеріалами нормативних документів 1930-1970-х років, зазначається, що до слів *пан* і *добродій* замітники не передбачалися. Дослідниця розглядає відсутність слів-замінників “як ще один зі шляхів нівеляції

лексичного складу мови – не через уведення в лексичну систему української мови одиниць, притаманних іншій, активніших у іншій мовній системі, а їх знищенням” [7, 355].

Кінець ХХ ст. характеризується динамікою словникового складу, спричиненою зміною суспільно-політичного устрою держави. В українстиці виділяють такі основні причини актуалізації лексики: 1) перша – пов’язана з ідентифікаційною функцією слова: це повернення до активного вжитку слів разом із реаліями й поняттями, які ними позначено (*акція, акціонер, комерція, оренда*); 2) друга – зумовлена стилістичною трансформацією лексики: це розширення сфери використання слів, які в радянський період не були загальноживаними, а нині активізувалися у зв’язку з посиленою увагою суспільства до української історії і мови (*тризуб, гривня, гетьман*); 3) пуристичні тенденції: поява великої кількості синонімів як автохтонного походження, так і запозичень, що заступають одиниці, спільні з російською мовою (*царина, низка, нишпорка, наразі, зазвичай, назагал*); 4) естетичні уподобання суспільства, мовні смаки українців на початку ХХІ ст. [12, 16]. Щодо звертань Л. Мацько додає, що їх актуалізація “підсилюється й тим, що видання Українського правопису 1993 р. повернуло в граматику української мови кличний відмінок, який є характерною ознакою сучасної української мови, у живому мовленні кличний відмінок завжди існував: *дівчино, хлопче, Іване, Ольго*” [12, 16].

Традиційні етикетні одиниці *добродію, добродійко, друже, пане, пані, панно, панове* зараз мають потужну тенденцію до актуалізації, свідченням чого є широке представлення такої лексики в сучасній українській літературі. Відповідно до класифікації засобів вираження ввічливості за тональністю [16, 91], поділяємо звертання за високою, нейтральною та фамільярною тональностями.

Звертання *пан, пані* переважно використовуються у високій тональності як самостійне звертання, а також поширене прізвиськом або посадою адресата.

– *Як доїхалося, пане Персицький, як спалося, як снідалося, як вам Венеція, як вам мої дівчата, гадаю, маєте добрий настрій, Адо, ти виглядаєш фантазмагорично, зараз починаємо!* – висловився *пан Данпертутто* у звичний для себе спосіб і відлетів далі, оточений щебітливим тузином красотних, як чічки, гостей [Перверзія, С. 58].

– *Пане Мартофляк, чи спроможна нинішня Верховна Рада якось змінити на краще нашу ситуацію?* [Рекр., С. 25].

– *Пане секретар, я вимагаю порядку...* [Перверзія, С. 148].

До того ж ви, пане команданте, маєте надміру треновані руки, які дозволяють вам раз

у раз видобувати звідкись із повітря саме ту карту, якої мені дуже бракує [Рекр., С. 39].

– *Як сподобалась вам Венеція, пані Шалайзер?* [Перверзія, С. 122].

– *Пані, пробачте, я, мабуть, як вам це сказати..., – м’явся Перфецький...* [Перверзія, С. 253].

– *Панове, не варто псувати один другому настрої, – благодушно сказав фон Зайонц, пишучи собі чергові очки в “пулю”* [Рекр., С. 38].

Свідченням особливого ставлення до людей, що є національною особливістю, може також бути використання лексеми *пан* на позначення Бога: “*Уві сні він побачив ангела, що так до нього звернувся від Імені Божого: “Тут віднайдеш ти спокій, Марку, євангелісте Мій!”*. Крім того, розчиняючись вже у туманній субстанції Маркового напівпробудження, посланець *Пана встиг іще заповісти виникнення славного і пишного міста на доволішніх островах*” [Перверзія, С. 76].

Звертання *пане, пані, панове* часто ускладнюються поширювачами атрибутивної семантики: *Вельмиповажний пане Перфекцій!* [Перверзія, С. 36]; *Також це може бути все, що запропонуєте Ви, люб’язний пане Перфекцій* [Перверзія, С. 37]; *Шановні пані й панове!* [Перверзія, С. 212].

Звертання *пане (пані), добродію (добродійко)*, на думку Н. Поліщук, в українській мові активно використовувались з ХV ст. спочатку при зверненні до високих осіб, а пізніше і до простих людей як вияв поваги [18, 134]. М. Білоус, В. Кононенко, С. Богдан вказують на те, що означені вокативи є запозиченнями з польської мови, і саме тому частотність їх уживання в західних областях України більша, ніж у східних. В. Кононенко зазначає: “якщо на сході України їхнє вживання закріпилося переважно в офіційно-діловій сфері (це звертання до іноземних гостей, високопоставлених урядовців, учасників зборів і засідань і под.), то на заході нашої держави ці звертання знову стали побутовими, загальноприйнятими. Тут їх можна почути на вулиці, в крамниці, на ринку, в автобусі й електричці, в школі тощо” [8, 27]. На доказ цього можуть свідчити приклади таких одиниць, вживаних у творах Юрія Андруховича саме в нейтральній тональності.

Наприклад, звертання офіціанта до відвідувачки в ресторані: *Ви кликали мене, пані?* [Перверзія, С. 277]; *Ця [свічка] особисто від мене, пані* [Перверзія, С. 279]; *Я тут, пані. Замовите ще чогось?* [Перверзія, С. 280];

розмова незнайомих людей в авто:

– *Пане Попель, а ви часом не агент ЦРУ? – поцікавився Юрко.*

– *Я є лікар-психіатр, пане Штундеро.*

– *Я – Немирич.*

– *О, перепрошую, пане Немирич* [Рекр., С. 6];

розмова друзів під час вечері: – **Панове**, я прошу випити за батька нашого Степана! [Рекр., С. 22].

На жаль, на звертання *товаришу*, яке так само було поширеним у XIX ст., натрапляємо в текстах Юрія Андруховича тільки як на вказівку про події радянського часу. Проте на давність використання цього звертання вказує фольклорна спадщина: у народних піснях козаки, чумаки, січові стрільці зверталися до своїх побратимів *товаришу*, *товаришеньку* і цим указували на повагу, довір'я, дружбу [6, 137].

Як зазначає О. Пономарів, “після запровадження в Україні більшовизму всі прийняті в нашому суспільстві форми звертання було скасовано й замінено словом *товариш*, чим завдано шкоди насамперед цьому прекрасному слову. Товариш – це людина, пов'язана з кимось почуттям дружби, щирий приятель, однодумець, спілльник... Будь-кого товаришем не назвеш. Для цього здавна в українців існують слова *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка*” [19, 173].

– **Товариши!** – почав добродій з тацею.

Але в залі зчинився гвалт і розбрат, тому що значна частина присутніх зажадала, аби до них зверталися “*гаснида*”.

– **Співвітчизники!** – відразу викрутився промовець, очевидно, великий майстер щодо об'єднавчих моментів [Моск., С. 61].

– Як справи, дежурний? – з усією можливою самовпевненістю вдерся ти в його вухо.

– Усе нормально, **товаришу?**... А з ким я?... [Моск., С. 65].

– Сьогодні нам унікальне пощастило, – торочить кучерявий своїй новій співрозмовниці. – Бульйон яловичий з яйцем, уявляєте, **товаришко?** [Моск., С. 30].

На протигагу звертанням *товаришу*, *товаришко* традиційний вокатив *товариство* фіксується в романах у високій, нейтральній, звичайній і фамільярній тональностях. Можливо, цьому сприяє різниця у графічному й фонетичному оформленні російської лексеми *товарищи*, що була поширена за радянського часу, й українського *товариство*.

– **Котра година, товариство?** – голосно звернувся до всіх [Рекр., С. 21].

– **Товариство**, в мене народився тост, – підвівся Немирич з наливою чаркою в руці. – Наливайте собі, бо я тостую [Рекр., С. 18].

В аналізованих текстах наявна також ускладнена форма звернення до аудиторії – *панове-товариство*: *Шановна громадо, співвітчизники, панове-товариство!* [Рекр., С. 9]; – *Дорогі друзі! Панове товариство! Братове і сестри! Я радий вас вітати на початку другого дня нашого божевільного дійства* [Рекр., С. 49]. На думку О. Пономарева, звертання *пане товаришу*, *панове товариство* були поширені ще у середовищі запорізьких козаків [19, 173].

Щодо фамільярної тональності, то вона представлена найширше. Найбільшою частотністю відзначаються вокативи *друже*, *друзі*, *друзьки*, вживані як самостійні звертання, так і поширені відповідними означеннями.

– *О, друже, привіт, що ти робиш у моєму номері?* – з усмішкою поцікавився Мартофляк, коли Хомський відчинив йому двері [Рекр., С. 44]; – *Чув ти, коханий друже, як удосвіта нині кричала мавпа в гірських лісах?* – запитав один [Моск., С. 20]; *Дякую, кажу, друже мій у незримих погонах, що ви перехопили цю мерзоту, хоч не відкидаю й такої можливості, що була вона вами ж і набазграна* [Моск., С. 36]; – *Друзі*, – з легким зворушенням у голосі заговорив Мартофляк, – *поки принесуть печеного зайця, я прошу кожного з вас прочитати по останньому віршеві* [Рекр., С. 14]; – *Я, друзьки, піду до телефону*, – кажеш рішуче [Моск., С. 15].

Ще одним не менш поширеним звертанням є *брате*, *братчику*, *братове* щодо друзів або людей одного віку з мовцем: – *Не хвилюйся, братчику*, – *ані не кліп на те Ада* [Перверзія, С. 67]; – *Не все ти можеш знати, братчику*. *Не все я можу знати...* [Перверзія, С. 270]; *О Руслане Прекрасний, говорив ти, як віджалую твою загибель, брате мій?!* [Моск., С. 10]; *...головне, що ми на святі, і я скажено радий бачити вас, чудові хлопчиська, мої братове...* [Рекр., С. 13].

Поодинокими звертаннями виступають *старий* (звертання до друзів), *стрийку* (звертання до старшої за віком особи), *донечко*, *юначе*, *малий* (звертання до молодших за віком осіб), *кобіто*, *любчику*, *голубе*, *небоженьку*.

– *Не ображай жінку, старий*, вона сьогодні просто казкова, – *милосердо втрутився Хомський і поцілував Марту у щічку* [Рекр., С. 11]; – *Їй немає до нас діла, старий*, – *почув відповідь із дзеркала* [Перверзія, С. 250].

– *Я, напевно, саме так і зробив би, стрійку*, але чогось коліно дуже розболілося, – *знову розчарував ти його* [Моск., С. 44].

Вірив, знав і сподівався: побачимось! Проревів Мавропуле незлою англійською. – Що нового, донечко? [Перверзія, С. 203].

– *Чудово, юначе!* Ви повідомили саме те, що ми знали й без вас. *Я дуже задоволений такою відповіддю* [Рекр., С. 9].

Малий, пішли, щось покажу! [Таємн., С. 73].

Я стиснула губи: прокляття з цими пияками – що один, що другий. А ти, **кобіто**, мучя [Перверзія, С. 291].

– *Ти когось шукаєш, любчику?* [Перверзія, С. 192].

Ти киваєш головою у відповідь. Візьму, голубе, візьму все, що ти накажеш, тільки не жвинди мені тут під вухом [Моск., С. 31].

Ще раз передивися торбу, **небоженьку** [Моск., С. 41].

Функціональний зміст дослідження лексем *пан, пані, панна, добродій, добродійка* не вичерпується лише звертаннями. Ці слова також використовуються на позначення особи, як знайомої, так і незнайомої. Цілком природно, що гендерний варіант *чоловік / жінка, хлопець / дівчина* не відображає ставлення мовця до об'єкта мовлення, натомість одиниці *пан, пані, панна, добродій, добродійка* підкреслюють шанобливе ставлення до людини.

На цей факт також вказувала Н. Плющ: “у сучасній українській літературній мові арсенал лексичних засобів вираження звертання до незнайомої людини дуже збіднений. Уникаючи прямих звертань до незнайомої людини, ми вдаємося до формул-замінників звертань, а саме до формул, головною функцією яких є функція підтримання мовного контакту, а не його зав'язування. Наприклад: Вибачте, як пройти до ...? Дозвольте звернутися... Можна вас запитати (попросити)...? Досить частотними є формули-замінники звертань, які будуються за моделлю “чи не + дієсл.?”: *Чи не скажете, як пройти на зупинку таксі?* [4, 90–98].

Таким чином, на прикладі романів Ю. Андруховича маємо одиниці *пан, пані, панна, добродій, добродійка* як ввічливі форми називання осіб. Наприклад, називання знайомої людини:

– *Прошу познайомитися, – вклонився ледь помітно Попель. – То є пан Немирич, славний поет. І, вважаючи свою місію виконаною, відійшов, знову легко вклонившись* [Рекр., С. 36].

Аж тепер звернімо увагу на віддавна вже нами не баченого пана доктора Різенбокка [Перверзія, С. 60].

І тривало це до тої міри довго, так само-забутньо вліз у тоастієрську роль справний пан Диппертутто, що котрась із присутніх пань аж навіть на п'ятнадцятій хвилині зомліла і з цілої сили як не гримнулає тілом до підлоги, здається, Жаклін Онасіс [Перверзія, С. 69].

– *Наскільки я розумію – кажу це для наших слухачів, – мова про координаторку семінару пані Аду Цитрину...* [Перверзія, С. 125].

Вказівка на незнайому людину:

– *О, як приємно! – втішився лисуватий пан із моноклем. – Професор гімназії Гарздецький, – відрекомендувався він* [Рекр., С. 36].

Коли ми ще мешкали на вулиці Гаркуші, до неї часто заходили всілякі напівзбожеволілі старі панюсі, рідше панове, але переважно все-таки панюсі, переважно дами, бо панове зазвичай до

таких років з різних причин не доживали [Таємн., С. 40].

Вельми показна й ефектовна добродійка, описана мною вище в червоному й чорному кольорах, знайомить присутніх із паном Станіславом Перфецьким, який виявляється... тим високим окуляриком в не надто поважнім віці! Натомість бородатий інтелектуаліст у кавовій жакеті являє собою чоловіка зазначеної пані, перекладачки і співробітниці семінару Ади Цитрини [Перверзія, С. 58].

На передньому пляні сидить мовчазний і аж ніби закам'янілий добродій у ясно-кавовій мисливській жакеті, й чим ближче робиться від нього до Вашого спостережника, тим виразнішає на нім борода і... деякі ознаки рідіючого на голові волосся, що їх суто з делікатності маємо звичай називати “високочолістю”, а про самих таких панів, носіїв згаданої високочолістю, кажемо симпатизуючи “лисячий”. Роблю відразу припущення, що то і є пан Перфецький, репрезентант України, якого прибуття всі тут з нетерпінням виглядаємо. Позаду нього, стоячи на рівних, яко монумент часів клясицизму, вельми атракційна пара в різнобарвних плащах, до тої міри вільних, що розвіваються слідом за рухом моторівки, нічим прапори. З приємністю означають червоний і чорний кольори на незнайомій пані [Перверзія, С. 57].

– *... Тамта вельми показна дівуля з гачкуватим носиком і розпусним язичком – моя гімназіяльна колежанка панна Вожепа Чортик, яку вже давно безвслідно зваблює мій татусь* [Рекр., С. 37].

Доказом того, що лексема *панна* успішно актуалізувалося, може бути також новітнє префіксальне утворення *суперпанна*: *Знайдеши собі першу-ліпшу суперпанну – і вперед. Кожен з нас вільний у своєму виборі* [Рекр., С. 11].

Отже, можна констатувати, що традиційні етикетні одиниці на кшталт *пан, пані, панна, добродій, добродійко* активно мігрують з периферії до центру мовної системи після тривалої перерви. Ці лексеми вживані не тільки як звертання, а й як ввічлива форма називання певної особи. Як звертання розглянуті одиниці функціонують у високій, нейтральній і фамільярній тональностях, що свідчить про відродження самобутності українського етикету, а разом з тим і підкреслення національної ідентичності українця.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

1. Моск. – Андрухович Ю. Московіада. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 152 с.
2. Перверзія – Андрухович Ю. Перверзія. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.
3. Рекр. – Андрухович Ю. Рекреації. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 159 с.
4. Таємн. – Андрухович Ю. Таємниці. – Харків: Фоліо, 2007. – 477 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акишина А.А., Формановская Н.И. Этикет русского письма. – М.: Рус. яз., 1981. – 199 с.
2. Белунова Н.И. Категории речевого общения и особенности ее реализации в тексте дружеского письма (на материале писем творческой интеллигенции конца XIX – начала XX века) // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 78-87.
3. Білоус М. Чарівні слова // Урок української. – 2002. – № 10. – С. 36-38.
4. Богдан С. Мовний етикет як елемент мовної картини світу волинян // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 11-14.
5. Ветрова Е.С. Звертання пане, пані, добродію, добродійко в українському мовному етикеті // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Випуск 15. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 351-355.
6. Возна Р.Ф. Товаришу чи громадянине? // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1981. – Вип. 20. – С.98-110.
7. Демська-Кульчицька О. Реєстр репресованих слів // Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська акад.”, 2005. – С. 354-399.
8. Кононенко В. Регіональний аспект загальнонародного // Урок української. – 2002. – № 9. – С. 27-29.
9. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих. Социолингвистические исследования. – М.: Наука, 1976.
10. Лаврінович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 41.
11. Масенко Л.Т. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду // Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська акад.”, 2005. – С. 6-38.
12. Мацько Л. Українська мова в кінці XX ст. (Зміни в лексиці) // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15-20.
13. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні // Дивослово. – 2000. – № 2. – С. 14-17.
14. Миронюк О.М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості): Автореф. дис. ... канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01. – К., 1993. – 22 с.
15. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. – Харків: Вид-во при ХДУ “Вища школа”, 1985. – 152 с.
16. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету // Українська мова і сучасність. – К:НМК ВО, 1991. – С. 90-98.
17. Поліщук В. Вісімдесятники як літературне явище // Слово і час. – 2001. – № 5. – С. 37-38.
18. Поліщук Н. Пан, товариш, добродій // Культура слова. Вип. 46-47. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 132-138.
19. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – С. 173-174.
20. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – 223 с.
21. Сімович В. Наша товариська мова // Українське мовознавство: розвідки і статті. – University of Ottawa Press, 1984. – С. 36-42.
22. Скаб М.С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України: Інститут української мови. – К., 2002. – 34 с.
23. Словник української мови. – У 11 т. – Т. 5. – К.: Наукова думка, 1974. – С. 41.
24. Татаревич Г. Етикет і ментальність // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 18-20.
25. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М.: Рус. яз., 1982. – 124 с.
26. Шевельов Ю. Українська мова у першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. – Чернівці: Рута, 1998. – 212 с.
27. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / О. Гузар (упор.). – Львів: НТШ, 1996. – 191 с.